

ISBN 966-7277-77-1

**ІСТОРИЧНІ І
ПОЛІТОЛОГІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

**НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ**

Засновано у 1999 р.

Видання Донецького національного
університету, історичний факультет

№ 3/4(15/16)/2003

13. Как требуется адресовать письма домой работников из Германии // «Мариупольская газета». - 1942. - 23 липня.
14. Груба М.Е. Оккупационный режим в годы Великой Отечественной Войны. Угон в Германию. Летопись Донбасса: Краеведческий сборник. - Донецк, 1994. - С.166.
15. Вербицкий В.Г. Указ. соч. - С.23.
16. Письма угнанных граждан Донбасса // ГАДО.- Ф.Р-1988, д.1, л. 12817 (почтовая карточка).
17. Там же. - л. 12823.
18. Там же. - л. 12810.
19. Там же. - л. 13797.
20. Приказ № 2 от 10.09.1943г. начальника Чистяковской конторы связи // Текущий архив Торезского узла почтовой связи УТППС «Укрпочта». Дело «Приказы» 1943-1944 гг. - С.2.
21. Щербань А.Н., Рутенко А.А. Страницы летописи Донецкой. - К., 1963. - С.150.
22. Мухин В.Г., Мороз В.М., Джоков П.А., Иванов В.П., Юрий В.И. Вказ. тв. - С.158-159.
23. Приказ № 2 от 10.09.1943г. начальника Чистяковской конторы связи // Текущий архив Торезского узла почтовой связи УТППС «Укрпочта». Дело «Приказы» 1943-1944 гг. - С.2.
24. Пересыпкин И.Т. Указ. соч. - С.229.
25. Там же.
26. Письмо красноармейца // Личный архив «1418 героических дней военно-полевой почты» Семена Леонидовича Вельского (коллекция писем периода Великой отечественной войны). - С.48. (Хранится в семье С.Л.Вельского.Адрес: 83000, Донецк, а/я № 176).
27. Бизина В.Г. Указ. соч. - С.66.
28. Там же. - С.67.
29. Псурцев Н.Д. Указ. соч. - С.245-246.

Надійшла до редакції 28.03.2003 р.

ББК ТЗ(4УКР55)625-299

ПОВОЄННА РЕПАТРИАЦІЯ ІЗ ФРАНЦІЇ ДО ДОНБАСУ

Н.Ф.Шипік

Повоєнна репатріація привертає увагу як прецедент наймасовішого організованого повернення додому в історії ХХст., в якому Донбас за кількістю осіб, що повернулися, посідав чільне місце серед інших регіонів України. Репатріація, як процес багаторічний і неоднорідний, складалася з окремих потоків репатріантів, які відрізнялись один від одного як за кількісним, так і якісним складом. Якщо найміцніший, найчисельніший потік репатріантів, який прибував наприкінці 1945 і на початку 1946 років і складався передусім із оstarбайтерів і радянських військовополонених, характеризувався широким національним спектром (в його складі були присутні представники майже всіх республік СРСР) і прямував, головним чином, з Німеччини і держав-сателітів, то в наступні два роки репатріація відрізнялася меншими обсягами, меншою національною строкатістю, чіткою професійною ознакою і компактним місцем виходу - Францією. У даній публікації здійснюється спроба розглянути процес репатріації у Донбас на прикладі репатріантів з Франції.

© Шипік Н.Ф., 2003

сімейних та місця в гуртожитках для неодружених. Був затверджений план їхнього розташування по районах і підприємствах. Місцем прибуття в область мав стати приймально-розподільчий пункт при станції Ясинувата, для якого серйозні випробування напливом репатріантів були вже позаду (через нього пройшло понад 80 тис. репатріантів). Планувалося забезпечення триразовим харчуванням і сухим пайком, опалення пункту, бо прибуття репатріантів очікували на кінець року. Для медичного обслуговування репатріантів намічалось передати приміщення колишнього санітарно-спостережного пункту при станції Ясинувата відділу у справах репатріації Виконкому обрради й організувати там ізолятор на 15 ліжок [8].

Особливої уваги у підготовчих надавалося організації політмасової роботи на пункті. З цією метою обласний відділ агітації і пропаганди обкому разом з Авдіївським райкомом повинен був підібрати найбільш кваліфікованих працівників для читання лекцій, доповідей, проведення бесід, організувати Червоний куток, обладнавши його портретами вождів, плакатами, гаслами, а також забезпечивши газетами, журналами, політичною та художньою літературою. Враховуючи національність осіб, що мали прибути, намітили 150 примірників газет українською мовою та 46 - російською [9].

До приїзду репатріантів з Франції було вирішено приймально-розподільний пункт обладнати радіоустановками, забезпечити демонстрацію радянських фільмів. Така увага до політмасової роботи серед цієї категорії репатріантів мала певне обґрунтування: на відміну від попередньої хвилі повернень, основу якої склали оstarбайтери і радянські військовополонені, які до війни мешкали в СРСР, репатріанти із Франції ніколи в Радянському Союзі не проживали, а щоб скоріше та повніше використати на благо Батьківщини їх трудовий потенціал за відсутності механізмів матеріальної зацікавленості, вважалося за необхідне обрушити на них всю лавину радянських переконань. Тому не дивно, що до лекцій та бесід входили такі питання: біографії вождів, радянський лад, партійний рух, свобода совісті в СРСР, завдання відбудови господарства і культури. Враховуючи національний фактор прибулих, цей перелік доповнили українською тематикою: возз'єднання всіх земель України, ліквідація Брестської церковної унії, значення радянської влади для робітників і селян західних областей України [10].

Всіх репатріюваних із Франції в 1946-1947 рр. було розподілено по 9 районах, що показано в таблиці 1. Переважну більшість репатріюваних було розміщено в Макіївському (39,90%) та Горлівському (32,47%) районах. У межах районів їх розподілили по шахтах і підприємствах.

Таблиця 1. [11]

Розподіл репатріантів із Франції по районах Сталінської області

Район	Кількість прибулих	Район	Кількість прибулих
Сталінський	102	Горлівський	450
Макіївський	553	Мариупольський	6
Чистяківський	5	Костянтинівський	2
Сніжнянський	11	Дзержинський	63
Єнакіївський	194	Разом	1386

Найчисленніші групи були спрямовані на шахту ім. Леніна (256чол.), шахту 8/9 (91чол.), шахту "Софія" (64 чол.) Макіївського району, шахту 19/20 (153чол.), Доломітний комбінат (71чол.) Горлівського району; на Єнакіївський металургійний завод (89чол.) та шахту 10-біс Сталінського району (69чол.) [12].

Згідно перепису репатріантів, які прибули з Франції до Сталінської області на 25 вересня 1948р., за національністю більшість з них були українцями, білорусами та росіянами. Були також євреї, поляки, чехи, югославка і навіть ногаєць. Майже всі українці та білоруси – це особи, які виїхали до Франції у II половині 20-х – I половині 30-х рр. ХХст. з західноукраїнських і білоруських областей (уродженці Дрогобицької, Львівської, Волинської, Віленської, Станіславської, Гродненської та інших областей) та Чехії (Закарпатської обл.), метою виїзду яких був пошук роботи в період безробіття. Більшість росіян – це білоемігранти та їхні нащадки. Серед зареєстрованих на 25 вересня 1948р. 319 чол. 179 осіб (56%) становили особи працездатного віку, 111 (34,8%) ще не виповнилося 16 років і лише 29 чол. (9,2%) старші 60 років. Переважну більшість жінок складали домогосподарки або кравчихи, але серед них була і медсестра. 36,1% чоловіків працездатного віку за фахом були шахтарями, металургами, слюсарями, електротехніками, різнорабами, машиністами, були інженер-хімік, фельдшери та декілька сільськогосподарських робітників [13].

Прийом і розміщення для багатьох репатріантів стали першим і важким випробуванням. У протоколі засідання бюро обкому від 20 грудня 1946р. відмічена "злочинна" підготовка до їх прийому в Горлівці. Розвантаження прибулих 11 грудня було проведено вкрай недбало. Транспорт для розвантаження був наданий із значним запізненням і люди довгий час знаходилися на холоді. Замість запланованих 315 квартир для розміщення репатріантів виділили лише 84. Через півроку після приїзду, у травні 1947р. частина репатріантів у Сталінській області так і не була забезпечена окремим житлом [14].

У багатьох випадках якість наданого житла не відповідала очікуванням прибулих і обіцянкам Радянської місії у Франції. Внаслідок перевірки облаштування репатріантів на заводі ім. Кірова м. Макіївки було виявлено, що сімейні забезпечені квартирами, які складаються з однієї кімнати з паровим опаленням, електроосвітленням і спільною кухнею, якою не завжди можна користуватися через відсутність дров та перебоїв у постачанні вугілля. Самотні розміщувалися в аналогічних кімнатах по 4 чол. та забезпечувалися твердим інвентарем та постільною білизною [15]. У зв'язку з цим репатріант Лябухорський у своєму листі до республіканського відділу у справах репатріантів, зокрема, писав, що з меблів фабрика надала їм тільки ліжко, тоді як посольство у Франції обіцяло по 5 тис. крб. на облаштування помешкань. Доля репатріанта Лябухорського - надзвичайно сумна. Уродженець Станіславської області, він у 1925р. змушений був виїхати на роботу до Франції, де за фахом металурга - десятичника відпрацював 24 роки, нажив певне майно. Вирішивши повернутися на Батьківщину, продав будинок, меблі і полишав Францію людиною з достатком – віз із собою 80 тис. франків. Проте всі його накопичення пішли за вітром. З 80 тис. франків, внаслідок обміну, йому вдалося повернути лише 410 крб. А тут ще й старший син захворів на туберкульоз. У безкоштовних радянських шпиталях йому порадили забезпечити синові повноцінне харчування і курортне лікування. Що мав - одяг, білизну - все продав. Фактично він залишився без будь-яких засобів до існування [16].

Зміст листів репатріантів та наслідки перевірок матеріально-побутових умов і працевлаштування репатріантів відчутно контрастували з офіційними матеріалами щодо цього, збір яких був частиною роботи обласного відділу у справах репатріації. В одній із таких офіційних довідок стосовно життя шахтаря Протаса описано просто казкове життя: "На шахті ім. Леніна Горлівського району був прийнятий дуже добре, отримав 5000 крб. підйомних безповоротних і 3-кімнатну квартиру з обстановкою. Заробіток його в теперішній час складав 2500 – 4500 крб. щомісяця. Йому виділено 0,5 га землі для городу, з якого зібрав великий урожай овочів і картоплі". Цей матеріал нібито записано зі слів Протаса в листопаді 1949р. А в травні 1950 р. він поставив свій підпис під колективною скаргою репатріантів шахти ім. Леніна Горлівського району на

відсутність необхідних побутових умов і невиділення квартир. Створення таких матеріалів мало засвідчити виконання державного завдання, мета якого полягала в наголошенні на важких умовах життя та праці на чужині на тля гідного матеріально-побутового становища на Батьківщині – заробіток, квартири, навчання дітей, різна допомога, участь у громадській роботі [17].

Всупереч потребам Донбасу, репатріантів на виробництві використовували неефективно, як і інших переміщених осіб. Так, на шахті ім. Леніна Макіївського району, куди влаштували найчисленнішу групу репатріантів, практикувалося залучення кваліфікованих гірників на другорядні роботи, що призводило до зниження їх заробітку. Згідно довідки «Про працевлаштування та стан масово-політичної роботи серед репатрійованих радянських громадян, що прибули із Франції в м. Макіївка» від 29 грудня 1949р. відомо, що на підприємствах міста більшість прибулих працювала не за фахом, часто перекидалася з однієї роботи на іншу і навіть на інші підприємства. Так, у грудні 1947р. професійних гірників перекинули з шахти ім. Леніна на будівництво шляхів, при цьому керівництво шахти заявляло, що гірницька зарплата їм буде збережена, якщо ті будуть виконувати норму по будівництву дороги – викопувати по 3 кубометри землі кожний. Працюючи не за фахом, вони не змогли зберегти шахтарських заробітків. Наприклад, якщо репатріант Муль, працюючи кріпильником, заробив у листопаді 1545 крб., то на будівництві дороги в грудні отримав аванс – 200 крб. Особливо було важко, коли переміщення на іншу роботу супроводжувалося терміновим проживанням окремо від сім'ї. Зокрема, у квітні 1949р. 16 чол. із шахти №10-біс були переведені на шахту ім. Орджонікідзе для закінчення гірничих робіт, де їх розквартирували у переповненому без елементарних побутових умов та ще видали брудну постільну білизну. 12 чол. розмістили в кімнаті з 7 ліжками. При цьому Робітник Шиман і два його сини, які теж працювали на шахті, змушені були відпочивати на одному ліжку. Заробітки у відряджених відчутно знизилися. Той само Шиман розповідав: "Я і два моїх сини працюємо на шахті, а харчуємося лише хлібом, зарплата є зовсім недостатньою". Згідно заяви іншого робітника тієї ж шахти Кримського грошей не вистачало навіть на харчування. Внаслідок такого ставлення керівництва до умов праці репатріантів, заробітна платня багатьох з них була низькою, що ускладнювало матеріальне становище робітників і їхніх сімей, а тому особливо негативно впливало на їхні настрої. На шахтах тресту "Сталіншахтвідбудова" заробіток систематично знижувався щомісяця [18]. Ілюстрація цьому – дані таблиці 2. Приміром, протягом півроку з грудня 1947р. до травня 1948 р. платня окремих робітників шахти № 8/9 знизилася на 30-50%.

Таблиця 2 [19]

Розмір заробітку на шахті № 8/9 у 1947-1948 рр.

Репатрійовані робітники	Фах, за яким працювали	Заробіток, крб.					
		Грудень 1947	Січень 1948	Лютий 1948	Березень 1948	Квітень 1948	Травень 1948
Макар Р.В.	кріпильник	1018	963	867	645	850	509
Чвартковський А.	кріпильник	1104	882	785	557	виїхав	-
Апанасевич Н.Д.	кріпильник	1020	991	913	520	323	528
Слепухін А.Я.	коваль	899	731	508	389	667	642
Макар А.	різнороб	467	367	358	276	269	310

На деяких шахтах репатріантам невчасно видавали заробітну платню, а подекуди мали місце випадки незаконних відрахувань із заробітку. Так, з січень-лютий на шахті №8/9 м. Макіївки з репатрійованих Кудряшова, Слепухіна, Апанасевича і Савчука, вік яких коливався від 58 до 60 років було здійснене незаконне відрахування за бездіяльність.

Кінець 40-х ХХст. – це час чергової державної позики, за розповсюдження облігацій якої радянські та партійні керівники преміювалися. Тож, відмовитися від купівлі облігацій було майже неможливо, бо підписку на позику проводили в рахунок майбутньої зарплатні. Ця кампанія з поширення облігацій не оминула й репатріантів, як повноцінних радянських громадян. Підписку на позику здійснювали всупереч їхнього бажання і навіть без урахування середньомісячного заробітку. Так, середньомісячний заробіток за лютий – квітень робітника А.І.Дорошука складав 391 крб., його ж підписали на позику у суму 800 крб. [20]. Подібних випадків було чимало.

На період працевлаштування, не більше за місячний термін згідно нормативів щодо робітників промисловості репатріантів повинні були забезпечувати продуктами харчування. На 10 січня 1948р. було звітано, що прибулим із Франції репатріантам надана наступна допомога: видано 50 т картоплі, 40 т овочів, 5200 кг м'яса, 800 кг жирів, 4500 кг крупи, 120 кг сиру, 2500 л молока, 1300 т вугілля, 700 куб. м дров. Проте наслідки перевірок працевлаштування та матеріально-побутових умов показали, що далеко не всі продукти харчування дійшли до адресатів. Так, "на шахті ім. Леніна наряд на одержання 420 кг молока не був реалізований, картопля й овочі не були видані". Траплялися перебої з постачанням вугілля для опалення квартир. Усього репатріантам було надано матеріальної допомоги на суму 602 тис. крб. (пересічно на кожного - по 434 крб.) та поворотної позики – 38 тис. крб. [21].

Головна мета радянського і партійного керівництва стосовно репатріантів полягала у закріпленні їх на підприємствах регіону, якому надавалося виняткове економічне й політичне значення. У цьому зв'язку економічний напрямок передбачав в максимальне використання робочої сили репатріантів, а політичний - у можливості показати на прикладі переселенців з капіталістичної країни переваги радянського способу життя. Закріпити репатріантів створенням для них задовільних умов було досить важко, враховуючи труднощі повоєнного часу і загальний низький рівень життя радянських громадян, тому було вирішено вимоги репатрійованих пристосувати до дійсності, виховавши з них справжніх радянських громадян через посилення масово-політичної роботи. На засіданнях бюро обкому неодноразово відмічалось, що "репатрійовані з Франції, радянські громадяни потребують серйозної, систематичної допомоги з роз'яснення ім особливостей радянського державного ладу, переваг перед ладом капіталістичним, у вивченні законів радянської держави та Сталінської Конституції, у пропаганді серед них ідеології та політики нашої партії". Допомога в якнайшвидшому звільненні від буржуазного впливу, залученні до соціалістичного будівництва визнавалася першочерговим завданням. З огляду на це наголошувалося на необхідності виділення в містах і районах кращих агітаторів і пропагандистів, які б систематично влаштовували читання лекцій і доповідей, широко роз'яснювали завдання, поставлені перед радянським народом у новій п'ятирічці. Найменш критичні думки трактувалися як "нездорові настрої та хибні уявлення про нашу радянську дійсність". Причини появи інакомислення вбачалися у відсутності масово-політичної роботи [22].

Настрої самих репатріантів, так чи інакше, контролювалися партійними органами та МГБ. У довідці МГБ від 1 березня 1947 р. повідомлялося, що більшість репатріантів була задоволена поверненням, але, проїжджаючи землями України і бачачи руйнування, завдані війною, ресмігранти переконувалися в тому, що країна переживає великі труднощі, і ці обставини зумовлювали появу висловлень, що життя в Україні може виявитися значно складнішим, ніж вони припускали [23]. Дехто з репатріантів були членами французької компартії, брали участь у партизанському русі "і з великою охотою їхали працювати і жити на своїй Батьківщині". Зіткнення з дійсністю приводило до формування поглядів не на користь радянській владі. У розмові про становище робітників за кордоном прохідник шахти "Софія" Часнойц заявив, що у

Франції робітники живуть краще, ніж в СРСР. Занадто пізно вони зрозуміли це. Із сумом зазначав В.Шиман: «...У Франції нам розповідали зовсім інше ніж те, що я побачив тут в дійсності.» Спостерігалися приклади саботажу ними кампанії по написанню патріотичних листів за кордон. Так, дружина робітника Мурзича, який працював на шахті №46 Іванівського шахтоуправління, заявила: "Погано тут жити, рука не підіймається написати листа сестрі, щоб вона приїхала сюди з Франції". Були й такі, хто намагався повернутися. З цього питання дружина репатріанта Балицького, який працював на шахті "Софія", протягом кількох місяців вела листування з французьким послом у Москві, сподіваючись отримати дозвіл на відправку дітей до Франції. Проте більшість із них повернулася до своїх рідних на західну Україну та Білорусію. До 1 травня 1950 р. у Сталінській області залишилося лише 303 репатріанти з Франції, що складало 21,86% від їх початкової кількості [24].

Таким чином, переміщення репатріантів із Франції до Донбасу можна визнати неефективним. Вони ненадовго затримувалися в регіоні, полишаючи його через матеріально-побутову невлаштованість, важку працю, злидні, нереалізовані надії... Державі не вдалося створити з них на шахтах Донбасу сталий прошарок професійних шахтарів. Але вони виконали роль маленької дієвої частинки у великому механізмі по відбудові Донбасу.

Результати проведеного дослідження доцільно застосовувати при підготовці курсів з історії України, історичної демографії, історії Донецького регіону.

Перспективи подальшого вивчення теми пов'язані з дослідженням питання в цілому по Україні, проведенням порівняльного аналізу становища й ролі репатріантів в окремих її регіонах. Заслугує на увагу також доля репатріантів з інших країн.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена переселению репатриантов из Франции в Донбасс в послевоенные годы. На основе изучения архивных документов автор показал условия проживания и труда репатриантов, которые оценены как неудовлетворительные. Несмотря на немногочисленность, эти люди внесли вклад в восстановление Донбасса, часть из них обрела здесь вторую родину.

SUMMARY

The article is devoted to migration of repatriates from France to Donbass at the post-war years. On the basis of the studying of archives documents The author shown conditions of living and labour of repatriates. Which is estimation unsatisfactory, this people carried in reconstruction of Donbass, the part of them found here the second homeland.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Земсков В.Н. Некоторые проблемы репатриации советских перемещенных лиц // Россия XXI. - 1995. - № 5-6. - С. 183-192; Земсков В. Н. К вопросу о репатриации советских граждан 1944-1951 гг. // История СССР. - 1990. - № 4. - С. 26-41; Земсков В.Н. Рождение "второй эмиграции" (1944-1952) // Социологические исследования. - 1991, № 4. - С.3-24.; Земсков В.Н. Репатриация советских граждан и их дальнейшая судьба (1944 - 1956) // Социологические исследования. - 1995. - № 5. - С.3-13.
2. Зайончковская Ж.А., Полян П.М. Остарбайтеры: в Германии и дома // In memoriam (Ист. сб. памяти Ф.Ф.Парченка). М. - СПб., 1995. - С.396-414; Полян П.М. Остарбайтеры и вестарбайтеры // Русская мысль. - 1999. - № 4285. - 23-29 сентября. - С. 18.
3. Андриянов В. Память со знаком ОСТ. Судьба «восточных рабочих» в их собственных свидетельствах, письмах и документах. - М., 1993. - 236 с.

4. «Беларускія остарбайтэры: Угон насельніцтва Беларусі на прымусовыя работы ў Германію (1941–1944). Дакументы і матэрыялы». В Зкн. - Минск, 1996-1998; Белорусские остарбайтеры: Историко - аналитическое исследование. - Минск: НАРБ, 2001. - 336 с.
5. Саржан А.О. Новітня історія Донбасу (1945 – 1999рр.): Навчальний посібник. – Донецьк: Сталкер, 1999. – 463с.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), ф.1, оп.23, спр.4352, т. 1, арк.78, 92.
7. Державний архів Донецької області (ДАДО), ф.Р.- 2497, оп.1, спр.935, арк.346.
8. Там само, ф. 326, оп.4, спр.151, арк.29.
9. Там само, арк.30.
10. Там само, арк.31.
11. Складено за: ДАДО, ф.- 326, оп.7, спр.380, арк. 66- 69.
12. Там само.
13. Підраховано за: ДАДО, ф.Р.- 2497, оп.1, спр.935, арк.154-180.
14. ДАДО, ф.- 326, оп.4, спр.238, арк.18,19; спр.710, арк.97.
15. Там само, оп.7, спр.380, арк.22.
16. Там само, ф.Р.- 2497, оп.1, спр.935, арк.235.
17. Там само, спр.927, арк.27; спр.931, арк.225.
18. Там само, ф. 326, оп.7, спр.380, арк.49- 51.
19. Там само, арк. 50.
20. Там само, арк.52.
21. Там само, арк.9, 18.
22. Там само, оп. 4, спр. 794, арк.7; оп.7, спр.380, арк.54.
23. ЦДАГОУ, ф. 1, оп.23, спр.4352, т. 1, арк.92.
24. ДАДО, ф. 326, оп.7, спр.380, арк.51, 54- 55, 66- 68.

Надійшла до редакції 4.03.2003 р.

ББК ТЗ(4УКР75) 0-1

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ГРЕКОВ УКРАИНСКОГО ПРИАЗОВЬЯ

И.Пономарева

В украинском Приазовье более 200 лет проживают «мариупольские греки», получившие свое название от основанного ими города Мариуполя[1]. На сегодняшний день греки - третий по численности народ в этнической структуре Донецкой области (1,6 %)[2], который представляет наиболее стойкий национальный пласт, сыгравший значительную роль в освоении Приазовья. Согласно переписи 1989 г., в этом регионе греков насчитывалось 98 тыс. чел.[3], а переписи 2001 года – 92,6 тыс. чел.[4].

Общность «мариупольские греки», состоящая из двух этнических групп – урумов (торкофонов) и румеев (эллинофонов), вызывает большой научный интерес. На данный момент наименее неисследованным вопросом в этом отношении является их происхождение. Доприазовская история греков связана с территориями и населением Крыма, Малой Азии и Балкан. Но иноэтничная среда кардинально не сказалась на трансформации их самосознания[5], хотя представители обеих этнических групп идентифицируют себя по-разному. Все попытки историков и лингвистов пролить свет на происхождение греков Приазовья не дали однозначного ответа.

© Пономарева И., 2003

В целом, следует отметить наличие многочисленных исследований, освещающих различные аспекты истории и этнографии мариупольских греков. На обширном фактическом материале написаны работы В.И.Наулко [6], Ю.В. Ивановой [7], М.А. Араджиони [8], А.В.Геде [9], Л.Якубовой [10] Н.А.Тереньевой[11]. Все перечисленные исследования посвящены этноисторическим явлениям, происходящим в XVIII-XX вв. Изучение же ранних этапов истории греков сопряжено с определенными трудностями в связи с их бесписьменностью. С учетом этого одним из важнейших источников являются антропологические материалы, без которых невозможна реконструкция этногенетических процессов.

Разнообразные версии происхождения мариупольских греков высказывались исследователями-филологами, которые разделяют язык урумов на четыре диалекта тюркской группы алтайской языковой семьи[12], а язык румеев – на пять диалектов, относящихся к греческой группе индоевропейской языковой семьи[13]. Ученые-лингвисты неоднократно ставили своей задачей проследить этногенетические связи греков, так как обращали внимание на некоторые особенности. В частности, и в Крыму, и в Приазовье румеев селились отдельно от урумов[14], не заключали между собой браков и использовали разные этнонимы [15], хотя представители обеих групп долгое время знали общий язык – крымско-татарский[16]. Изучение современного состояния греческой диаспоры подтверждает наличие определенной обособленности урумов и румеев и в наши дни[17].

Отсюда со всей очевидностью вытекает вопрос: почему урумы и румеев идентифицируют себя по-разному? Что это: следствие соседства с крымскими татарами или же подтверждение версий об их переселении в Крым с разных территорий и в разное время? Есть еще предположения о разных этногенетических корнях греков-эллинофонов и греков-торкофонов [18]. Имеющиеся историко-лингвистические исследования не в состоянии дать ответ на поставленные вопросы. Поэтому для создания правдоподобных гипотез ранних этапов этнической истории греков Приазовья необходимо обращение к антропологическим материалам.

Как было сказано выше, формирование физического облика приазовских греков шло на территории Балкан, Малой Азии и Крыма - зон контактов между этносами, различающихся по языку, культуре и антропологическим типам. Пестрый этнический состав названных регионов, наличие в пограничных зонах разноплеменных военных отрядов, а также обычай тюрков в Малой Азии жениться на гречанках не могли не оставить своего следа [19]. Греки, переселившиеся в Крым, а затем в Приазовье являются носителями этнокультурных и этногенетических систем Востока и Запада. Вот почему вопрос о происхождении греков в целом и деление их на урумов и румеев вызывает значительные затруднения.

Одним из первых на различия даже в очертаниях лиц мариупольских греков обратил внимание профессор Новороссийского университета В.И.Григорович [20]. В 1874 году на протяжении десяти дней он собирал этнографические материалы в населенных пунктах тюркофонов (Старый Крым, Мангуш, Карань, Мариуполь) и эллинофонов (Ялта, Урзуф, Чердаклы, Чермалык, Саргана, Малая Янисоль), надеясь найти древнюю письменность в греческих селах Приазовья. В своей работе он упоминает о поселениях, известных «под именем мариупольских греков, на самом деле состоящих из двух народностей, и это заметно даже в очертаниях лиц». Ближайшим сподвижником В.И. Григоровича в исследованиях мариупольских греков был приват-доцент Санкт-Петербургского университета Ф. А Браун [21]. Изучая традиционную культуру в греческих селах Мариупольского уезда в 1890г., он на основании своих личных наблюдений указывал на три антропологических типа местного греческого населения: «чисто новогреческий», «тюркский» и «чисто готский».